

УДК 336.71: 330.131.7

Тимків А.

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ БАНКОМ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Окреслено проблему виникнення банківських криз і вжиття антикризових заходів. Окрім того, розкрито теоретичні засади розвитку системи антикризового управління банком та визначено місце ризик-менеджменту як базового елементу цієї системи.

Ключові слова: криза, банківські кризи, антикризові заходи, антикризове управління, ризик-менеджмент.

На сучасному етапі розвитку світової економіки фінансову глобалізацію слід розуміти як невинну інтеграцію фінансових систем та формування глобального фінансового ринку, що спричиняє відрив глобальної фінансової системи від продуктивної економіки, розмивання меж національних валютних систем, дерегуляцію фінансової діяльності та переливання фінансових потоків у фіктивний спекулятивний капітал. Наслідком цього є те, що стихійні ринкові процеси стають непідвладними принципам економічної політики окремої держави [3, 106]. Економіка втрачає національність, а держава – інтереси. За таких умов фіскальна та монетарна політика перестають підпорядковуватися розвитку держави, а це прямий шлях до кризи. Як наслідок, посилення фінансової глобалізації – результат економічної інтеграції неминуче призводить до зростання глобального ризику в банківському бізнесі та виникнення глобальних фінансово-економічних криз.

Неоднозначним тенденціям у розвитку глобального фінансового сектору присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних економістів, серед яких виділяємо дослідження І. Бочана, І. Михасюка, І. Гладія, Є. Кондратьєвої, В. Ломакіна, С. Науменкової, А. Суєтіна, А. Філіпенка та ін. Фундаментальністю відзначаються дослідження Ф. Кея, М. Кондратьєва, А. Маршала, А. Сміта. Безпосередньо проблемою першопричин виникнення економічних, фінансових, банківських криз, а також проблемою формування ефективної системи антикризового управління нині займаються такі провідні економісти, як О. Барановський, В. Глущенко, Є. Жарковська, В. Коваленко, Є. Малініна, О. Хмиз, А. Чернявський та ін.

Із огляду на актуальність проблеми виникнення глобальних фінансових криз та їх наслідків для банківських установ основною метою дослі-

дження є визначення напрямків адаптації такого специфічного елемента в системі антикризового управління як ризик-менеджмент. У результаті сформульованої мети дослідження ми намітили низку завдань:

- 1) Окреслити теоретичні підходи до визначення сутності фінансово-економічних криз та основні фактори дестабілізації у банківському секторі;
- 2) Визначити основний зміст понять «антикризове управління банком» та «кризовий менеджмент банку»;
- 3) Обґрунтувати доцільність використання системи ризик-менеджменту як елемента антикризового управління банком;
- 4) Проаналізувати основні напрямки адаптації ризик-менеджменту в системі антикризового управління банком.

У науковій літературі сутність поняття «криза» визначають як «поворотний пункт», «рішення» та «результат» – від грецького «*krisis*». Похідними ж поняттями є економічна та фінансова криза. Професор Оксфордського університету Ф. Кей стверджує, що першою в історії кризою була та криза, що виникла в Римській імперії у 88 р. до н. е. [7, 127]. Загалом, економічну кризу науковці розуміють як одну з фаз циклу виробництва, що проявляється в різкому спаді обсягів виробництва в результаті перевищення товарів порівняно з платоспроможністю [2, 503]. Поряд із тим, фінансову кризу трактують як глибокий розлад державних фінансів, що виникає в умовах загальної кризи економіки, тобто історично відомими є, що за сутністю відділені від економічних криз і виникають у результаті війни, політичних чи соціальних катаклізмів. Проте бувають фінансові кризи, котрі прямо чи опосередковано є результатом економічної кризи [5, 525].

Деякі науковці переконані, що криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, на котрому вона (система) підлягає впливу ззовні чи зсередини. Такі процеси потребують якісно нового реагування. Проблема залишається завдяки тому, що основна особливість кризи – це загроза руйнації системи.

Отже, фінансову кризу за її сутністю можна розглядати як один із станів соціально-економічного розвитку суспільства поряд із зростанням, стійким розвитком і спадом. Зростання уособлює етап нагромадження активів, що здатні ефективно працювати на стадії стійкого розвитку. А передумовою спаду та кризи є негативні зміщення у реалізації розподілу і перерозподілу тих чи інших видів активів [4, 13].

Із позиції теорії ризиків, на наш погляд, кризу у сфері фінансово-економічних відносин слід розглядати як масову загрозу реалізації ризиків. Така масштабна реалізація чи загроза реалізації ризиків, як свідчить історія, стосується багатьох суб'єктів господарювання. У цьому можна переконатися, зробивши певний ретроспективний аналіз фінансово-економічних криз.

У 1926–1928 рр. економіка США перебувала на суттєвому піднесенні. Національний дохід виріс із 32 млрд. дол. США у 1913 р. до 89,7 млрд. дол. Підвищувалася рентабельність виробництва, збільшувалися дивіденди, а відповідно – і курси акцій. Обсяг ринку цінних паперів США на кінець 1920-х рр. становив 50 млрд. дол. Однак акціонерний капітал був спрямований не на розвиток виробництва, а на купівлю інших цінних паперів. Інвестори активно вкладали кошти у цінні папери на вторинному ринку. Більше половини всіх цінних паперів не були забезпечені, при цьому інвестори брали кредити в банках. У результаті «інвестиційного перегріву» в 1929 р. відбулося перше серйозне фінансове потрясіння. У літературі це явище називали «Велика депресія», і вона тривала до 1933 р. Наслідком цієї глибокої фінансової кризи стало скорочення виробництва в окремих країнах на 50% та підвищення рівня безробіття до 30%. Епіцентром кризи стали Сполучені Штати Америки; курси акцій провідних американських корпорацій різко впали. Це була криза більше фондового ринку, однак саме вона призвела до закриття понад 9000 комерційних банків із сукупними депозитами 6530 млн. дол.

Із кінця 1950-х років у Південно-Східну Азію було спрямовано велику кількість японського капіталу. Протягом тривалого часу японські капіталовкладення дедалі більше зростали, стимулюючи зростання національної економіки країн-об'єктів інвестицій. Із середини 1980-х років до японських інвестицій приєдналися ще й інвестиції з Китаю, Гонконгу, Тайваню та Сінгапуру. Проте згодом почали проявлятися певні негативні тенденції, що порушували параметри інвестиційної якості капіталу. Стан платіжних балансів країн різко погіршувався. З кінця 1997 і початку 1998 р. в регіоні розпочався період стагнації. У підсумку азійсько-тихоокеанська регіональна фінансова криза 1998 р. стала переконливим свідченням того, що, попри всі позитиви глобалізації та інтернаціоналізації світового господарства, є чималі ризики. Відтак, головними причинами азійсько-тихоокеанської кризи стали:

- ✓ макроекономічна незбалансованість;
- ✓ незадовільний контроль над банківською системою;
- ✓ значні обсяги запозичень банків та корпорацій із міжнародних ринків капіталу;
- ✓ використання зовнішніх запозичень для фінансування інвестиційних проектів низької якості;
- ✓ недооцінка фінансових ризиків, що пов'язані з відсутністю системного підходу до ризик-менеджменту в банках.

Негативними явищами сучасної фінансової глобалізації стали надмірна лібералізація банківського сектору та кредитна експансія, які спричинили погіршення якості кредитного портфеля і завищення оцінки забезпе-

чення позик. Як наслідок, зросли кредитні ризики та збитки банків від кредитних операцій. Поширення кризи 2008 р. на країни з ринками, що формуються, відбувалося переважно за двома напрямками [1, 9]:

1. Через світову торгівлю (у 2-му півріччі 2008 р. суттєво знижувалася зовнішньоекономічна активність);

2. Через потоки капіталу (фінансові інститути розвинутих країн, відчуваючи певні труднощі з доступом до фінансування і намагаючись мінімізувати власні ризики, агресивно скорочують інвестиції в усьому світі, а разом із тим, вкладають кошти у державні цінні папери промислово розвинутих країн світу).

Багато країн розробили пакети заходів щодо подолання фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр. (табл. 1).

Таким чином, банківські кризи – це невід’ємна риса ринкової економіки, вони супроводжують процес поступового розвитку суспільства. Зокрема, кризи 1990-х рр. мали національні та регіональні особливості, але об’єднує їх те, що всі вони були кризами епохи фінансової глобалізації, які виникли й у порівняно благополучних країнах часто несподівано, що зробило їх особливо небезпечними. Рекомендації щодо індикативних показників кризових явищ подали Міжнародний валютний фонд та Всесвітній банк. Поряд із тим, у 1997 р. Міжнародний банк розрахунків (ІМФ) запропонував методикку ідентифікації банківських криз через прояв одного з чотирьох чинників [6]:

- ✓ проблемні активи банків становлять більше 2% ВВП країни;
- ✓ сума коштів для порятунку банківської системи перевищує 2% ВВП;
- ✓ у банківському секторі націоналізація стала масовою, банківські депозити заморожені, а влада запроваджує «банківські канікули»;
- ✓ центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи своїх гарантій матеріально.

Із метою недопущення ситуації за схемою «криза–банківська криза–криза банку–банкрутство–ліквідація» кожна фінансово-кредитна установа зобов’язана володіти системою заходів щодо уникнення кризових явищ та управління банком у випадку їх настання. Саме тому всі теоретичні й практичні напрацювання у царині антикризового управління протягом останніх років згруповано та систематизовано у науково-методологічний напрямок – менеджмент в умовах кризи, який, своєю чергою, можна поділити на дві складові зі самостійними цілями та принципами (рис. 1).

Із урахуванням цілей та основних завдань кризового й антикризового менеджменту можна констатувати, що кризовий менеджмент як система є дієвим лише тоді, коли суб’єкт господарювання опиняється у складних кризових умовах. По суті, кризовий менеджмент регламентує дії в умовах кризи з метою недопущення руйнації господарської системи суб’єкта.

Таблиця 1

Антикризові заходи окремих країн у 2008 – на початку 2009 р.

Країна	Пакет антикризових заходів
США	<p>Гарантії за депозитами збільшені зі 100 до 250 тис. дол. США;</p> <p>Прийнятий закон про економічну стабілізацію, в рамках якого була затверджена програма щодо порятунку проблемних активів на суму 700 млрд. дол. США;</p> <p>Міністерство фінансів отримало широкі повноваження щодо викупу великого діапазону фінансових інструментів;</p> <p>Міністерство фінансів США оголосило про програму викупу проблемних кредитів і визначило 9 організацій, які отримають із цієї програми 125 млрд. дол. Серед них: Wells Fargo; Bank of America; J.P.Morgan Chase; Citigroup; Goldman Sachs; Morgan Stanley; Merrill Lynch; Bank of NY Mellon; State Street .</p>
Великобританія	<p>Збільшено гарантії щодо вкладів із 35 тис. фунтів стерлінгів до 50 тисяч;</p> <p>Уряд влив у британські банки капітал у розмірі 37 млрд. фунтів стерлінгів: Royal Bank of Scotland отримав 20 млрд. фунтів стерлінгів, при цьому держава придбала привілейованих акцій на суму 5 млрд. фунтів і викупила прості акції на суму 15 млрд.; 17 млрд. фунтів стерлінгів було надано HBOS та Lloyds TSB після оголошення про їх об'єднання; 250 млрд. фунтів стерлінгів надано у вигляді гарантій за кредитами; 200 млрд. фунтів – надаються у рамках програми підтримки ліквідності, що прийняв Банк Англії.</p>
Німеччина	<p>Створено фонд стабілізації фінансового ринку в розмірі 80 млрд. євро з метою викупу акцій банків;</p> <p>Держава гарантувала міжбанківські кредити у розмірі 400 млрд. євро;</p> <p>Введено необмежені гарантії за всіма вкладами населення у німецьких банках, оскільки раніше гарантії були обмежені сумою 20 тис. євро.</p>
Франція	<p>Створено фонд у розмірі 40 млрд. євро для викупу акцій французьких банків;</p> <p>Представлено гарантії за міжбанківськими кредитами у розмірі 320 млрд. євро на термін до кінця 2009 р.</p>
Росія	<p>Уряд виділив 950 млрд. рублів для надання десятирічних субординованих кредитів фінансовим організаціям;</p> <p>Центральний банк отримав право видавати короткотермінові незабезпечені кредити російським банкам та розширити перелік забезпечення, що приймають як заставу при рефінансуванні;</p> <p>«Внешэкономбанку» виділено 50 млрд. дол. США для оплати заборгованості банків і компаній за зарубіжними кредитами зі спливаючими термінами погашення;</p> <p>Сума застрахованих вкладів збільшилася із 200 до 700 тис. рублів;</p> <p>Агентству страхування вкладів уряд Російської Федерації виділив 200 млрд. руб. на рекапіталізацію банківського сектору, а також надані виняткові повноваження щодо запобіганню банкрутствам, у т. ч. встановлення контролю над банківськими установами.</p>

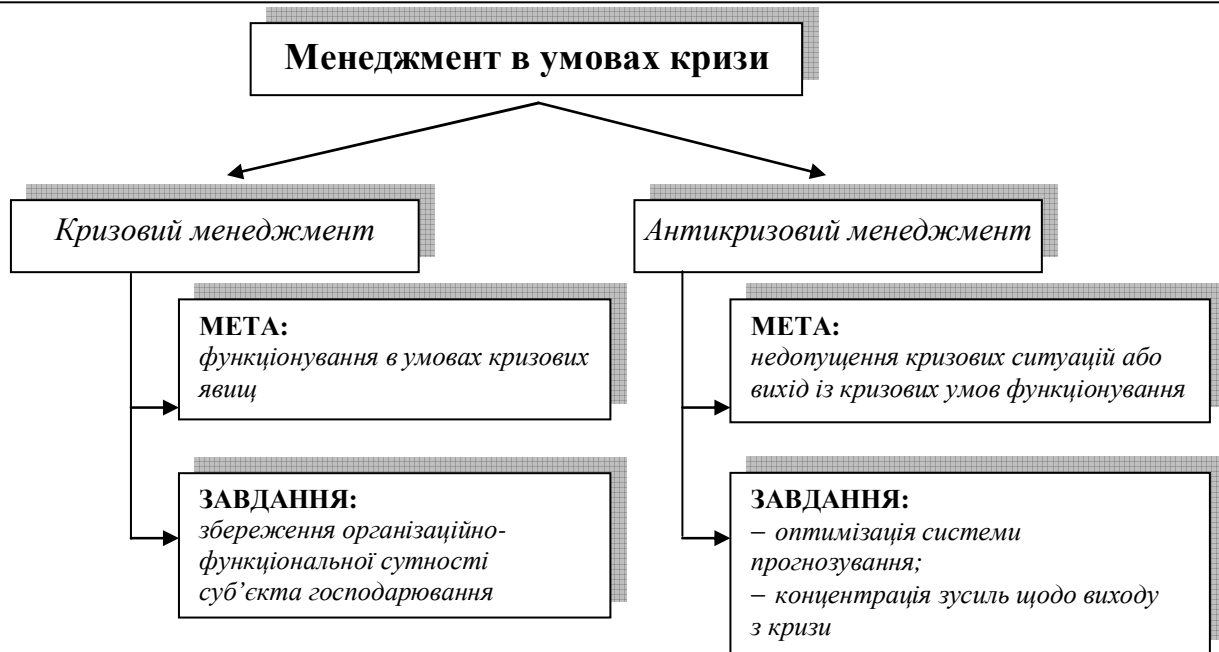

Рис. 1. Менеджмент в умовах кризи.

Антикризовий менеджмент покликаний здійснити комплексний управлінський процес і запропонувати вирішення певних, нерідко досить складних завдань:

1. Передбачити та спрогнозувати можливість настання і наслідки кризових явищ;
2. Розв'язати проблему відновлення у випадку руйнації одного з елементів управлінської системи;
3. Скоригувати і максимізувати дії елементів системи у випадку настання кризових умов функціонування;
4. Відновити систему у випадку її руйнації і створити прогресивнішу та перспективнішу в управлінському плані систему.

Враховуючи завдання кризового менеджменту, вважаємо за необхідне структурувати його елементи на певні блоки, котрі у міру своїх функціональних можливостей зможуть протистояти несприятливим процесам та явищам як ззовні, так і зі середини організаційної системи суб'єкта господарювання (рис. 2).

Основою системи антикризового менеджменту банку має стати певна послідовність етапів, а саме:

1. Діагностування та оцінка параметрів кризових явищ і вироблення попередніх прогнозів щодо можливих наслідків реалізації кризи для банку;
2. Розроблення плану подолання кризи;
3. Реалізація тактичних і стратегічних заходів щодо виконання планових положень подолання кризи для фінансово-кредитної установи;
4. Моніторинг зовнішніх та внутрішніх проявів кризових явищ.

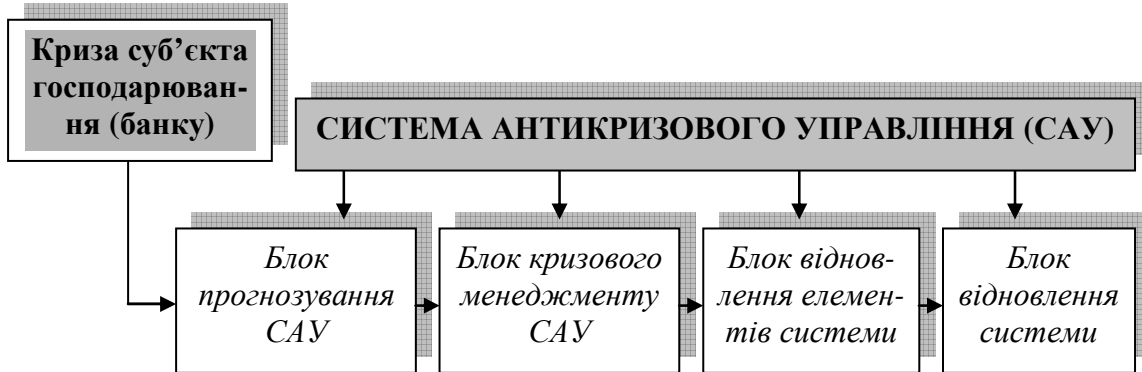

Рис. 2. Механізм системи антикризового менеджменту суб'єкта господарювання (банку).

На основі перелічених етапів зазначимо, що система антикризового менеджменту є дієвою за умови структурної розбалансованості, однак у поточній діяльності банку має існувати її прототип. У нашому розумінні найефективнішим прототипом системи антикризового менеджменту в поточній діяльності банку є саме система ризик-менеджменту.

Проблема керівництва банку полягає у гармонізації двох систем – ризик-менеджменту й антикризового менеджменту. Особливо актуальним є визначення функціональних меж двох компонентів організаційної структури установи. Саме тому доцільно було б увести управління банківськими ризиками в структуру системи антикризового управління. Розглянемо це на двох прикладах:

Приклад 1. Банк функціонує в умовах поточної невизначеності й за можливого виникнення банківських ризиків (рис. 3).

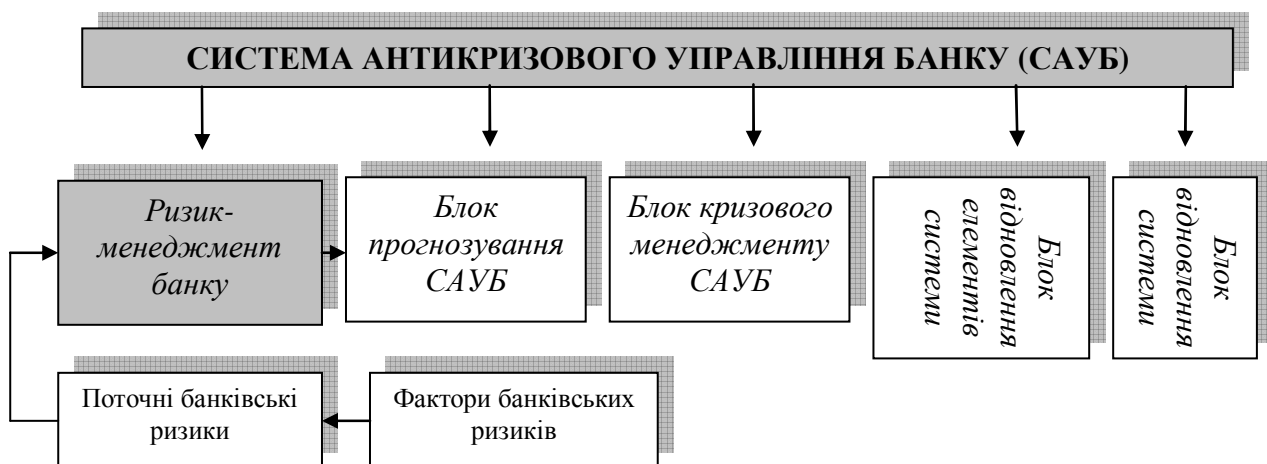

Рис. 3. Система антикризового менеджменту в умовах безкризової діяльності банку.

Приклад 2. Банк функціонує в умовах кризи як наслідку реалізації комплексу ризиків (рис. 4).

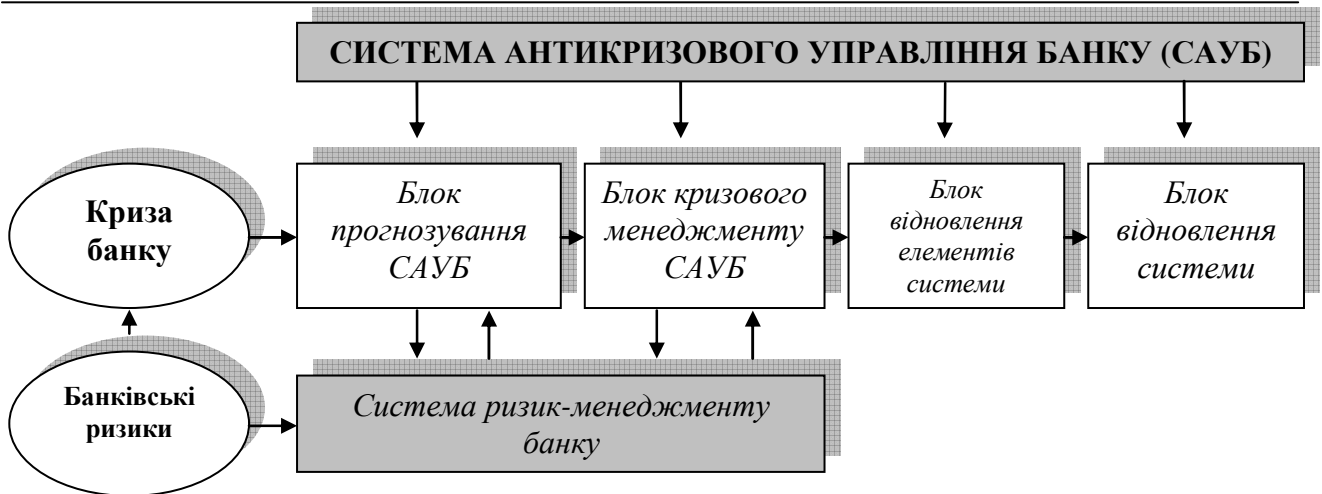

Рис. 4. Система антикризового менеджменту в умовах кризи.

Із першого прикладу (рис. 3) можна побачити, що у разі функціонування банку в нормальних умовах за поточної невизначеності система ризик-менеджменту діє як певний автономний елемент, одночасно виступаючи сукупністю способів і методів ідентифікації, аналізу, оцінки, мінімізації та моніторингу банківських ризиків. Дієвість системи обмежується переважно рамками ризиків, результатом реалізації яких є лише втрата прибутку за окремими видами діяльності.

У другому ж прикладі (рис. 4) основна умова – наявність комплексу загрозливих явищ та процесів, що здатні трансформуватися в кризу банку. В такому разі система ризик-менеджменту виступає дієвим інструментом системи антикризового управління, а її окремі етапи доповнюють структуру блоків прогнозування (ідентифікація та якісний аналіз ризиків) і блок кризового менеджменту (кількісний аналіз, мінімізація й моніторинг).

Таким чином, у формуванні дієвої системи антикризового управління для менеджерів банку необхідно, насамперед, визначитися з механізмом протистояння фінансово-економічним потрясінням, в якому, на наше глибоке переконання, фундаментом та водночас основним інструментом у системі антикризового управління банком є система ризик-менеджменту банку.

The article describes the issue of banking crises. In addition the theoretical foundations of the development crisis management by the bank and the place of risk management as a basic element of the system.

Key words: crisis, banking crisis, the anti-crisis measures, crisis management, risk management.

Обозначены проблемы возникновения банковских кризисов и применения антикризисных мер. Кроме того, раскрыты теоретические основы

развития системы антикризисного управления банком и определено место риск-менеджмента как базового элемента этой системы.

***Ключевые слова:** кризис, банковские кризисы, антикризисные меры, антикризисное управление, риск-менеджмент.*

Література

1. Барановський О. І. Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 3–22.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – [7-е изд. доп.]. – М.: ИНЭ, 2007. – 1472 с.
3. Бочан І. О. Глобальна економіка / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк – К.: Знання, 2007. – 403 с.
4. Глущенко В. В. Финансовая кризисология: наука о механизме финансовых кризисов и финансовом антикризисном управлении / В. В. Глущенко // Финансы и кредит. – 2008. – № 48. – С. 10–17.
5. Економічний аналіз / [М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк та ін.]; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 556 с.
6. Фінансова криза і банківська система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niur.gov.ua/>
7. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–134.